

Distinkcija između totalitarnih društava, zatvorenih društava i demokratskih država u globalnoj perspektivi

Demokratija je pojam o kojem se najviše pisalo u političkoj, pravnoj i sociološkoj nauci, ali i o njoj se raspravljalo u političkom životu. Odgovor na pitanje što je to demokratija i što je njen bitni sadržaj, različit je među teoretičarima, a pogotovo među političarima. "Međutim, u jednom se svi slažu: demokratija je relevantan dio sistema društvenih vrijednosti. Na nju se pozivaju i u nju se zaklinju svi političari, a u svojim nazivima i programima nju ističu sve moderne političke partije i socijalni pokreti. Zato nema spora oko potrebe uvođenja i razvijanja demokratije u svakom suvremenom društvu." Što se tiče nauke, možemo ustvrditi da "pojam demokratije sadrži jednu od najinspirativnijih i najprivlačnijih misaonih tradicija u društvenoj teoriji. Pitanje - šta je zapravo demokratija - nije retoričko. Abraham Linkoln, veliki pobornik ideje slobode i demokratije, jednom je rekao: "Svijet nikad nije imao dobro definisanu riječ sloboda." Isto se može reći i za riječ demokratija. To je vjerovatno razlog što je Đovani Sartori, jedan od najpoznatijih savremenih teoretičara u toj oblasti, svoju knjigu naslovio "Demokratija šta je to?" Naravno, objasniti samu riječ demokratija nije teško. Da bi se to uradilo, kaže Sartori, "treba znati samo malo grčkog jezika." Tako, demokratija - od grčkih riječi demos (narod) i kratein (vladati) - znači vladavinu naroda (neki kažu vladavinu mnoštva). Izraz demokratija prilično je star i prvi put se sreće u Grčkoj. Počeo je da se upotrebljava u Atini oko sredine 5. vijeka prije Hrista. Njime su možda zamijenjeni stariji izrazi u kojima je postojala riječ iso ili 'jednak', kao i riječ isonomija ili jednakost pred zakonom. U drugoj polovini 5. vijeka riječ demokratija se počela široko koristiti u današnjem značenju, to jest vladavina naroda". Na tragu ovog, inače najstarijeg, najčešćeg i najjednostavnijeg određenja pojma demokratije jeste i Linkolnovo stanovište da je to government of the people, by the people, for the people (vladavina naroda, od naroda, za narod). Značenje demokratije kao vladavine naroda još je složenije. Isto tako, svaka vlast, odnosno vladavina, podrazumijeva onoga ko vlada i onoga nad kim se vlada. U konkretnom slučaju, i subjekt (onaj ko vlada) i objekt (onaj nad kim se vlada) dati su (nalaze se) u istom entitetu - narodu. U tom kontekstu stvari su teško objašnjive čak i u logičkoj ravni. Teškoće su još veće kada se hoće sagledati kakva stvarnost postoji, ili može da postoji, iza takvog "jedinstva" subjekta i objekta vlasti, odnosno vladanja.

U srednjem vijeku ideja demokratije objašnjavala se ugovornom prirodom odnosa između podanika i vladara, odnosno svjetovne i duhovne vlasti. Nepostojanje jake centralne vlasti i stalna borba svjetovnih vladara i duhovnih vođa za prevlast ishodište je prvih oblika pluralizma, konstitucionalizma i reprezentacije (sabori, staleške skupštine i drugi oblici dogovora o javnim stvarima i poslovima države). Na tim skupovima, pod uticajem reformacije, građanskih revolucija i promjena u načinu proizvodnje, razvijala se, naročito tokom 19. i prve polovine 20. vijeka, ideja savremene demokratije, i to na različite načine. Tako u engleskoj teorijskoj misli preovladava shvatanje demokratije kao autonomije i individualne slobode i odgovornosti. U Francuskoj dominira ideja demokratije kao participacije (aktivna strana političkih prava i sloboda), sa naglašenom težnjom ka jednakosti. U američkoj tradiciji, pak, ideja demokratije prvenstveno se iskazuje kao pravo političkih (interesnih) grupa na slobodnu utakmicu. Savremena poimanja demokratije temelje se na pretpostavci da nju konstituiše više činilaca. U prvom redu, to su tzv. supstantivni činioци, u koje se ubrajaju: preplitanje i uzajamno dopunjavanje ekonomske i političke demokratije; balans između centralne vlasti i lokalne samouprave; konstitucionalizam; očuvanje čovjekovih najvažnijih prava i sloboda u modernim, funkcionalno utemeljenim oblicima; federalizam i participacija u odlučivanju. Zatim, to je etička dimenzija demokratije, shvaćena u duhu Kantovog učenja o društvenom odnosu i sistemu koji dopušta najveću moguću ljudsku slobodu, saglasno zakonu po kome se sloboda svakog pojedinca može pomiriti sa slobodom svih drugih. Najzad, to je formalno - proceduralna strana demokratije, tj. takvo ustrojstvo metoda i postupaka iskazivanja volje i interesa građana omogućava da njegovi sadržaji budu realno ostvarljivi. Jer, kako Lajphart kaže "određivanje demokratije kao 'vladavine naroda i za narod' pokreće suštinsko pitanje: ko će vladati i o čijim interesima vlada treba da vodi računa kada ne postoji saglasnost u narodu i kada su želje naroda oprečne?" Odgovor na ovo pitanje ne može se dati standardnim tezama da će o tome prosuditi i presuditi većina naroda koji je uvijek u pravu. Navedene i druge teškoće u pojmovnom određenju demokratije uzrokovale su različito shvatanje njene suštine. Na taj problem upozorava i Harold Laski, ističući da je demokratija za jedne oblik vladavine, a za druge način društvenog življenja i odnosa u društvu. U širokoj skali tih razlika, karakteristična su četiri osnovna pristupa. Jedni, polazeći od etimološkog značenja pojma demokratije, smatraju da demokratije treba da budu "ono što sama riječ

kaže: politički sistemi i režimi u kojima narod upravlja”. Drugi demokratiju poimaju kao opšti i trajni politički i društveni regulativni princip, a ne kao definitivno uobličeni, konkretni politički tip ili oblik političke organizacije društva. Pobornici takvog stanovišta uglavnom insistiraju na proceduralnoj strani demokratije, tj. na pravilima političke igre kojima bi se moglo postići ono što je njena krajnja, supstancijalna vrijednost: vladavina naroda, ili barem njegove većine, putem efektivne kontrole vlasti ili neposrednog učešća u procesu odlučivanja (neposredna demokratija). Treći smatraju da suštinsko u demokratiji jeste to što ona omogućava narodu da smjenjuje vladu po unaprijed utvrđenoj, legitimnoj proceduri. Za četvrte, demokratija je poželjna zbog toga što priznaje različitosti i dopušta kritiku.

Postoje, međutim, i teoretičari koji ove razlike pokušavaju da supstituišu idejom političkog poretka, pogodnog za “najbolje moguće odvijanje demokratskog procesa u upravljanju jednom zemljom”. Neki od njih, na primjer, smatraju da demokratija može da se razvija samo u poretku koji karakterišu: legitimnost vlasti zasnovana na volji građana. Sumirajući predhodne napomene o demokratiji, možemo reći da demokratija podrazumjeva ili demokratiju čine: vladavina naroda, vladavina sa saglasnošću (pristankom) onih nad kojima se vlada, vladavina većine koja poštuje prava manjine ili vladavina manjine izabrane od strane većine, garantovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, slobodni i pošteni izbori, jednakost pred zakonom, vladavina prava i fer sudski proces, ustavom ograničena vladavina (konstitucionalizam), socijalni, ekonomski i politički pluralizam, kao i vrijednosti kontrole, slobode medija, tolerancije, pragmatizma, saradnje i kompromisa.

Jako je bitno naglasiti činjenicu da su ljudi u historiji često zapadali u euforično slavljenje „konačnog oslobođenja“ i zavedeni velikim idejama pravde, istine, jednakosti, slobode i demokratije predavali bezgranično poverenje vođama i „oslobodiocima“. Zbog toga mnogi teoretičari iskazuju dozu skepse i opreza, čiji je izraz i njegovo uverenje da su institucionalizacija moći, ograničenje vlasti i vladavina prava neophodne pretpostavke slobode. Jedna tradicija (struja) političko - pravnih mislilaca stavljala je naglasak na poredak, autoritet, red, disciplinu, jednoobraznost, a druga - na slobodu, asocijacije, pluralizam, savjest, individualni izbor, alternative, opcije, ograničavanje vlasti, uslovnu poslušnost autoritetima etc.

Jedna struja mislilaca stavlja naglasak da slobodu ne negira potrebu za autoritetom, „ali ga je nastojala konstituisati na demokratskim osnovama uz učešće ili pristanak onih nad kojima on ima uticaj ili vlada“.

Odnos nosioca vlasti i građana

Za razumijevanje demokratije bitno je analizirati odnos vlasti i građana, osvrnuti se na moderno definisanje i shvatanje demokratije. Početi ćemo od definicija Filipa Lova prema kojoj je demokratija "sistem ustanova u kojem se određivanje vlasti rješava mirnim putem, izborima na određeno vrijeme, nakon utakmice po određenim pravilima". Zbog toga se danas govori o vladavini procedure "koje omogućavaju svima jednake uslove i šanse". Jedino se za vlast izabranu na slobodnim izborima, sa opštim i jednakim pravom glasa, može reći da je legitimna. Međutim, da je latinska izreka *omnia definitio periculosae est* (svako definisanje je opasno) istinita, uvjeriti ćemo se preispitivanjem ovih navoda koji su svakako prihvatljivi, ali samo ako se demokratija posmatra kao skup državnih institucija, ili politički režim u užem smislu. Kao i uvijek, isticanjem forme daje se akcenat na važniji element, materijalni element (odnos nosioca vlasti i naroda), koji čini suštinu svakog režima. Sasvim je moguće i historiji poznato da neko stupi na vlast po propisanoj proceduri, nekada i uz njenu veliku pomoć, a da nakon toga sprovede diktaturu (autoritarini ili totalitarni sistemi distribucije moći i vlasti). Dakle, pri proučavanju političkog režima moramo analizirati relaciju narod - vlast. Zbog toga za relaciju narod - vlast, unutar demokratije, centralan pojam je i slobodno (civilno) društvo kojem će kasnije biti više riječi. Vlast (engl. rule, power), u najopštijem značenju, jeste odnos dviju društvenih grupa u kome jedna (vlastodržac) može da određuje ponašanje druge (podvlašćenog), uz pomoć stvarne ili potencijalne primjene mjera organizovane prinude. Ovakvo je određenje više - manje saglasno sa gotovo svim poznatijim definicijama vlasti. Tako Dal pod vlašću podrazumijeva "odnos između aktera, u kome jedan akter navodi druge da djeluju na način na koji inače ne bi djelovali." Sartori, prihvatajući Weberovu definiciju vlasti kao monopola legalnog korišćenja sile, kaže: "Vlast naređuje, komanduje, nalaže". Weber razlikuje vlast po sili interesa i vlast po sili autoriteta. Prva se zasniva na uticaju koji proizilazi iz nekog posjeda, nezavisno od toga kako je obezbijeđen, "a vrši se na formalno 'slobodno' djelovanje podvlašćenih u kome oni idu za sopstvenim interesima". Tipičan primjer takve vlasti jeste

monopolistička vlast na tržištu. Drugi tip vlasti zasniva se na "apsolutnoj obavezi na poslušnost koja se zahtijeva bez obzira na motive i interese". Takva je, na primjer, vlast glave porodice, službena ili monarhova vlast.

No, koja god vlast da je u pitanju, ona podrazumijeva da onaj ko je vrši ima odgovarajuću moć i autoritet. Državna vlast je "vlast koja se vrši po pravilima, odnosno 'vlast po pravu'. Drugim riječima, moć države koja fizički dominira nad svim ostalima, i koja u načelu može intervenirati u svim područjima, vrši se prema pravnim pravilima. "Država - vlast, a to je njeno posljednje bitno obilježje, je institucionalizirana (odnosno utemeljena na pravu koje ju je i izgradilo). Institucionalna moć upravljača iskazuje se samo u skladu s općim, impersonalnim i objektivnim pravilima." Insistirajući na toj odlici vlasti, Dal, kaže: "Vlast se u ovom smislu mora razlikovati od moći, tj. od sposobnosti da se prisili na poslušnost kroz upotrebu prijetnji ili sile. Isto tako se poslušnost prema vlasti (u navedenom smislu) treba razlikovati od postupanja po zapovijesti zbog straha od posljedica za neposlušnost, zatim od smotrenosti i očekivanja korisnih efekata ili, čak, priznanja sile kao argumenta ili pravičnosti propisa. Vlast je stvar prava da se zapovijeda i korelativne obaveze da se poslušna osoba koja obavezu izdaje".

Iako je teško odrediti u kojoj je mjeri neko društvo demokratsko, nekoliko je ključnih elemenata koji čine temelj takvog društva. To su: jednakost, sudjelovanje u zajednici, vladavina većine i prava manjina, vladavina prava, poštivanje ljudskih prava, politički pluralizam, slobodni i pošteni izbori, podjela vlasti etc. Dvadeseti vijek je pokazao kako se pojavljuju novi interesi, nove forme participacije, uključivanje novih grupa i nova očekivanja od demokratije da transformiše proces, da prepozna te izazove kako bi nastavila dalje. U njenom razvoju, upravo je impresivna bila njena sposobnost adaptacije. Kako ističe Rasel Dalton: „Demokratski proces je kao i sve ljudske aktivnosti nesavršen, ali njegova snaga leži u pretpostavci da su ljudi najbolji krojači (ili sudije) svoje sudbine. Uspjeh demokratije mjeri se učešćem javnosti u ovom procesu, poštovanjem građanskih prava i reakcijom sistema na zahtjeve naroda. Kao što je Adlai Stevenson jednom rekao, u demokratiji ljudi dobijaju onakvu vlast kakvu zaslužuju (bolju ili lošiju)".

Uslovi za demokratski poredak

Demokratija je temeljni vrijednosni postulat na kojem se politički sistemi izgrađuju i temeljno načelo za ocjenjivanje njihove valjanosti i njihove legitimnosti. Tu činjenicu potvrđuje i usvojena Univerzalna deklaracija o demokratiji od strane Međunarodne parlamentarne unije u kojoj je demokratija definisana kao univerzalno prepoznat ideal, kao i cilj koji se temelji na zajedničkim vrijednostima koje dijele narodi u svjetskoj zajednici bez obzira na kulturne, političke, socijalne i ekonomske razlike. Stoga je demokratija temeljno pravo državljana i građana koje se treba ostvarivati pod uvjetima slobode, jednakosti, transparentnosti i odgovornosti, s dužnim poštovanjem pluralnosti stavova, i u interesu cijelog društva (javnom interesu), kao i postojanje međunarodnih udruženja koje se bave praćenjem i analiziranjem stanja demokratije u svijetu.

Po Vesni Pusić da bi se u savremenim uslovima jedan sistem mogao nazvati demokratskim, potrebno je da zadovoljava barem četiri osnovna kriterija:

- treba imati demokratski donesene zakone koji se primjenjuju i obavezuje građane;
- treba postojati separacija između sudske, zakonodavne i izvršne vlasti;
- treba imati političku vlast izabranu na demokratskim izborima;
- treba imati osigurane kanale kontrole i utjecaj građana na proces odlučivanja.

Vezano za ispunjenost navedenih kriterija slijedi i klasifikacija država u četiri tipa režima: puna demokratija, manjkava demokratija, hibridni režimi i autoritarni režimi. Na istu pojavu upozorava i D. Bondia, kad kaže da se demokratija, zavisno od toga koji režim predstavlja, javlja kao parlamentarna, reprezentativna, predsjednička, direktna, indirektna, demokratija kapitalističkog zapada, tradicionalna, radikalna, marksistička, narodna, socijalistička, revolucionarna. Paletu različitih poimanja demokratije proširuje Moris Diverže, opaskom da se demokratija može shvatiti i kao tehnika, i kao etika, i metod izražavanja mišljenja, odnosno odlučivanja, i vrsta vlasti, i sistem vrijednosti, i pojam kojim se obuhvata, istovremeno, i politički sistem i sistem prava - dva u mnogom pogledu tako različita i toliko pomiješana univerzuma.

Politički režim i demokratija

Kada govorimo o efektima demokratije treba napomenuti da oni u velikoj mjeri zavise od političkog režima države. Termin „režim“ potiče iz francuskog jezika (régime) i podrazumjeva sistem vladavine ili upravljanja. Preuzet je iz latinske imenice regimen, što znači upravljanje, vladanje. Upravljanje, dominacija i vlast predstavljaju osnovne političke kategorije i preduslove socijalnog raslojavanja, na osnovu kojeg se stvara osnovna politička institucija - država. Stoga je svaki režim (u smislu vlasti čovjeka nad čovjekom) ujedno i politički režim, jer se, kao i država (sa kojom je u neraskidivoj vezi), pojavljuje u sferi političkog društva.

Politički režim u širem smislu, odnosno politički poredak sastoji se iz dva segmenta, od kojih je prvi politički subsistem. Svaki subsistem, samim tim i politički, predstavlja „stabilnu i funkcionalnu cjelinu (u ovom slučaju državu) sastavljenu iz segmenata (državnih institucija: parlamenta, vlade, vojske etc.) koji su na skladan način integrisani (odgovarajućim pravilima).“ Druga (materijalna) komponenta političkog poretka je skup relevantnih djelovanja političkih aktera. Kao osnovna i najbitnija politička institucija, država je centar političke sfere i genus proximum svih drugih političkih institucija, njihov supstantiv, pa se i relevantnim političkim ponašanjima u okviru poretka smatraju sva socijalna djelovanja u vezi sa njom. Državnu organizaciju čini skup svih ljudi koji vrše državnu vlast. Oni to mogu činiti posredno i neposredno. Ljudi kojima je neposredno vršenje državne vlasti jedino ili glavno zanimanje nazivaju se državnim aparatom. Svi institucionalni odnosi vladaoca i onih kojima se vlada, upravljača i onih kojima se upravlja, odnosno državnog aparata i građana jedne države, čine politički poredak ili režim u širem smislu.

Politički poredak, dakle, predstavlja jedan od četiri osnovna oblika državne organizacije, odnosno „način na koji je država organizovana, tj. sastav i veza njenih organa, kako među sobom, tako i s narodom“. Svaki čovjek je politički akter, s tim što njegova uloga u političkim procesima može biti više ili manje apostrofirana. Zato se i često stiče utisak da se politički režim sastoji samo iz svojih najizraženijih i najvažnijih institucija, ličnosti i njihovih ponašanja, što nije tačno. Oni, zapravo, čine politički režim u užem smislu, koji se može

odrediti i kao skup „institucija i nosioca vlasti“. Vrsta političkog režima određuje se prema nosiocu političke suverenosti. Suverenost u pravnom smislu predstavlja jednu od ključnih osobina državne vlasti i sastoji se iz tri elementa: spoljašnjeg (ni jedna organizacija van teritorije države ne može joj nametati svoju volju), unutrašnjeg (suprematija države na svojoj teritoriji) i normativnog (koji podrazumeva pravno vrhovništvo, odnosno ovlašćenje državnih organa vlasti da donosi najviše pravne akte).

Građansko društvo se može stabilizirati i trajnije uspostaviti tamo gdje su građanska i ljudska prava sprovedena i institucionalizirana. Zajedno sa garantovanjem slobode mišljenja, slobode medija i slobode okupljanja pojmljena je i pravno (državna) zaštita jedne netaknute privatne sfere. Funkcionalna i strukturalna korelacija između građanskog društva i totalitarnog režima dokumentira relevantnost ovog pojma legitimnosti. «Jasno je kao dan da su građanska društva svim diktatorskim aspiracijama moći jedan trn u oku», jer upravo institucije, asocijacije i organizacije civilnog društva pružaju autoritarnim režimima aktivan ili pasivan otpor u obliku civilne neposlušnosti.

Jedna uvijek ponovljiva opasnost za slobodu izrasta iz politike sveopšte volje. Ova ideja sile, [...] spaja ideju jedne od svih političkih struktura autonomne populističke volje sa etikom antičkog republikanizma [...]. Iz ovog citata jasno proizilazi da je kategorija volje naroda predstavljena kroz populizam i kroz suverenitet građanina. Jedna takva ideja koja vuče korijene u jednom izvan političkom poimanju društva je (zlo)upotrebljena za opravdavanje totalitarnog ugnjetavanja socijalnog života u ime jednog utopijskog projekta političkih transformacija. Ono što na kraju ostaje je koncepcija jedne populističke volje kao ultimativnog opravdavanja svih političkih struktura i autoriteta, kao i vladavine nasilja. Ali, isto tako, marginalizacija politike je uvijek promatrana kao jedna nova prijetnja slobodi.

U odnosu na ovo nastaju sljedeće konsekvence: razaranje komunikativne sfere i raspadanje pluraliteta mišljenja kao i ukidanje razdvojenosti između privatne i javne sfere, kroz jednu prividno neograničenu politizaciju privatnog i kroz uklanjanje javne politike. U jednom totalitarnom, od političke države, dominiranom društvu kontroliše država ne samo jednu politički sterilnu javnost, nego razara isto i životnosvjetsku osnovu ove javnosti. Naprotiv, simbolički dispozitiv participativne demokratije priznaje svim akterima civilnog društva

pristupna prava javnosti i omogućuje im participaciju u razrješavanju mnogovrsnih socijalnih konflikata u medijumu simboličkog praksisa.

U političkom smislu ona čini „svežanj (političke) moći i kapaciteta“ unutar jednog društva, koji može biti veći ili manji, i koji se, za razliku od pravne suverenosti (koja je nedjeljiva, koja se „ili ima ili nema“), može stepenovati. Suverenost u pravnom smislu uvijek pripada državi kao pravnom licu, dok je u političkom njen titular onaj čiju volju država ostvaruje preko svojih institucija. Ukoliko državna vlast sprovodi „volju“ većine, riječ je o demokratiji, dok kod autokratije predstavlja izraz volje pojedinca. Iako u demokratiji svi punoljetni građani vrše vlast na izborima (barem na to imaju pravo, u malom broju država i obavezu država), faktički gledano to nije tako. Politički posmatrano, narod nije suveren jer on kao takav ne može posjedovati volju, samim tim je i ne može izraziti putem državne vlasti. Stoga se političkim suverenom smatra „ona klasa (možda bi bilo ispravnije koristiti izraz „društvena grupa“) koja organizuje državu kao svoje oruđe u klasnoj borbi“. Međutim, kako ne bismo dodatno komplikovali i problematizovali pitanje režima i suverenosti, smatraćemo da je demokratski poredak onaj u kojem vlada većina, i na osnovu tog kriterijuma ćemo za početak napraviti razliku između demokratije i autokratije a onda preći na analizu modela demokratije.

Iako je autokratija u svom izvornom obliku gotovo iščezla, ona se i dalje, u svakodnevnom govoru, ali i u stručnoj literaturi, koristi kao sinonim za nedemokratske režime (autokratija u širem značenju). Tako oligarhija, kao poredak vladavine manjine, predstavlja njenu podvrstu, a autoritarni (sa svojim ekstremnim oblicima - totalitarnim) njene moderne oblike. Pojam autokratije određen na taj način dosta je neprecizan pa ćemo, autokratiju svesti na autoritarne režime, dijeleći ih na one sa dominantnim pojedincem (cezarizam i bonapartizam) i oligarhijske. Danas se pod autoritarnim režimima smatraju svi oni u kojima se grubo krše navedene demokratskih vrijednosti. Ne postoji jasno određen skup vrijednosti čijim kršenjem konkretan režim postaje autoritaran. Razvoj i emancipacija društva biće anulirani ukoliko dođe do grubog kršenja makar i jedne od njih, ali isto tako ne može ni svako kršenje demokratskih načela jednom režimu davati autoritarni karakter. Kao što smo objasnili, ne postoji savršen režim u kojem se sve navedene demokratske

vrijednosti potpuno ostvaruju. Važno je navesti da u svakom demokratskom poretku postoje izvjesne više ili manje izražene crte autoritarnosti.

Kada govorimo o modelima demokratije jedno je zasigurno jasno da pluralistička društva pretpostavljaju postojanje različitih interesa, političkih razlika, društvenih grupa i organizacija koje su nezavisne jedna od druge i od vladajuće strukture, a samim tim i suprostavljanje i borbu tih grupa. Staro vjerovanje da građani mogu i treba da teže opštem dobru prije nego zadovoljenju sopstvenih ciljeva. Takav stav je mnogo manje održiv u praksi. On je čak i nemoguć, jer se „opšte dobro“ rascjepkalo na individualne i grupne interese. Demokratija zato treba da odgovori na zahtjeve koji se pred nju postavljaju. Robert Dal, jedan od rodonačelnika moderne demokratske teorije, naglašava da odgovornost vlade treba da bude u skladu sa preferencama građana. Po njemu je politička jednakost bazna determinanta demokratije. To zahtjeva da građani imaju mogućnost da formulišu svoje preference, da izraze svoje preference ostalim građanima i vladi putem individualne i kolektivne akcije.

Isto tako, Dalove teorije i kriterijumi se podvode u sljedeće kategorije: Prva je kompeticija između individua i organizovanih grupa, prije svega političkih partija, za efektivnu poziciju u vlasti (vladi) u regularnim vremenskim intervalima, isključujući primenu sile i nasilja. Druga je politička participacija, sa visokim nivoom učešća građana u izboru svojih predstavnika i lidera, pri čemu se pretpostavljaju fer i poštenu izbori bez isključivanja i marginalizovanja pojedinaca i grupa iz tog procesa. Naravno građanske i političke slobode, od slobode izražavanja, štampe, udruživanja u cilju političke kompeticije i participacije. Koristeći Dalovu terminologiju da bi vlada mogla da, u toku određenog vremenskog perioda, trajnije bude odgovorna prema zahtjevima svojih građana - kao politički jednakih aktera - svi bi punopravni građani morali u cijelini imati mogućnosti da formulišu svoje zahtjeve, da svoje zahteve iznesu pred sugrađane i vladu putem individualnih ili kolektivnih akcija. Da ti zahtjevi budu jednako vrednovani od strane vlade, odnosno da se ne pravi nikakva diskriminacija s obzirom na sadržaj zahtjeva ili izvor iz kojeg dolaze.

Među teoretičarima demokratije ne postoji potpuna saglasnost oko definisanja, a naročito oko mjerenja vrijednosti modela demokratije. Ipak, za određivanje da li neka zemlja

ispunjava demokratske standarde ili ne, većina autora polazi od osam Poliarhiji . Demokratija određuje kako se bira vlast, kako se organizuje i vrši vlast i kako se kontroliše i smjenjuje vlast od strane građana (naroda) za građane (narod). Demokratija je forma vladavine u kojoj vladaju izabrani predstavnici. To nije vladavina svih i po želji svih, već vladavina manjine izabrane od većine da vlada i djeluje u interesu svih građana, ili bar većine. Demokratija teži jednakoj socijalnoj participaciji svih građana po principu „jedan čovek - jedan glas“. Za njen razvoj su potrebni dobrovoljno aktivni građani i što veća njihova uključenost (inclusion) u političkom (i javnom) životu društva. A za njeno realno praktično ostvarenje nužne su ostvarene pretpostavke. Te pretpostavke su ostvarena osnovna ljudska prava i njihova zaštita, pravo na život, tijelo, slobodu i imovinu, preko slobode govora i izražavanja i slobode štampe, vjerske slobode, sloboda okupljanja i udruživanja, prava jednake zaštite pred zakonom, prava fer sudskog procesa i suđenja i etc. Jedno bez drugog ne postoji.

Suštinu demokratije možemo promatrati i na osnovu Aristotelove klasifikacije koja je aktuelna i u današnje vrijeme, a sadržana je u pitanju: ko ima koristi od vršenja vlasti? Da li korist od vršenja vlasti ima samo onaj koji vlada ili korist ima i onaj nad kojim se vlada? Aristotel je oblike vladavine podijelio u šest grupa: prve tri u kojima samo oni koji vladaju imaju korist od vlasti (tiranija, oligarhija i demokratija), i tri u kojima i oni nad kojima se vlada imaju korist od vlasti (monarhija, aristokratija i politeja). Iz pitanja koristi od vladanja, aktuelizovano je i pitanje: na osnovu kojeg prava neko vrši vlast tj. ko je titular i subjekt suvereniteta? Razdvajanjem suvereniteta kao najviše, neograničene i nedjeljive vrijednosti, od konkretnog vršioca vlasti, stvoren je prostor ustavnosti kao ograničenja (kontrole) vršioca državne vlasti. Vršilac vlasti neće vladati u korist svih ukoliko, na neki način, nije na to prinuđen. Jedan oblik ograničenja je da se suverenost, kao najviša vrijednost, identifikuje s Božjom voljom i prirodnim pravom čovjeka koje proizilazi iz Božije volje, što bi u savremenom poimanju bila „vladavina prava“. Drugi oblik ograničenja jeste da suverenost, kao najviša, nedjeljiva i neograničena vrijednost, pripada narodu kao njegovo izvorno svojstvo, pa otuda narod ima pravo da donosi zakone kojima će ograničiti vladaoce i primorati ga da vlast vrši u korist svih. Da bi se obezbijedilo vršenje vlasti u korist svih nije dovoljno pozivati se samo na prirodna prava, čak nije dovoljno ni da se zakonom normiraju,

nego je potrebno organizovati vlast tako da sama sebe ograničava. Državnu vlast treba podijeliti na zakonodavne, izvršne i sudske institucije, tako da postoji ravnoteža, da se ukupna državna vlast ne bi mogla koncentrisati u nadležnosti jednog subjekta.

Demokratska teorija obuhvata i pitanje šta demokratija jeste, te šta bi trebalo da bude. Važno je znati i praktična iskustva - kako se bira i organizuje vlast i vlada u različitim državama i društvima. Debate o demokratiji obuhvataju i jedno i drugo, imajući u vidu socijalni kontekst i institucionalni okvir.

Literatura:

- Alheit, P. 1994: Zivile Kultur: Verlust und Wiederaneignung der Moderne, Frankfurt a.M./New York: Campus.
- Arendt, H. 1991: Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft, München/Zürich: Campus.
- Apel, K.O. und Kettner, M. (Hrsg.) 1992: Zur Anwendung der Diskursethik in Politik, Recht und Wissenschaft, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Beck, U. 1993: Die Erfindung des Politischen, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Beck, U und Beck E. G. 1994: Riskante Freiheiten: Individualisierung in moderner Gesellschaft, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Behrens, D. 1996: Politik und soziale Praxis, Freiburg: Ca ira.
- Benhabib, S. 1995: Selbst im Kontext; Kommunikative Ethik im Spannungsfeld von Feminismus, Kommunitarismus und Postmoderne, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Benhabib, S. 1999: Liberaler Dialog kontra Kritische Theorie diskursiver Legitimierung, in: Brink, B. van und Reijen, W. van 1995: Bürgergesellschaft, Recht und Demokratie, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Berger, J. 1986: Versprachlichung des Sakralen und die Entsprachlichung der Ökonomie, in: Honneth, A. und Joas, H. (Hg.) 1986: Kommunikatives Handeln, Beiträge zu Jürgen Habermas' „Theorie des kommunikativen Handelns“, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Beyme, K. von 1994: Systemwechsel in Osteuropa, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.